

Discurs d'investidura Universitat Rovira i Virgili

Marina Subirats Martori

Estimada rectora de la Universitat Rovira i Virgili, estimat doctor Joan Martí, a qui tant agraeixo el generós retrat que ha fet de la meva trajectòria, autoritats acadèmiques, companys, companyes, amics i amigues, família que m'acompanyeu avui, encara que sigui de lluny, en aquesta preciosa cerimònia amb la que aquesta Universitat em fa l'honor de concedir-me un doctorat honoris causa:

les primeres paraules que us vull dirigir no poden sinó ser d'agraïment, de profund i sincer agraiement per haver-me'l concedit i per haver pensat en mi per a rebre una distinció tan preuada. Rebeu tot el meu reconeixement, perquè aquest doctorat em fa una especial il·lusió, pel fet que me'l concedeixi la Universitat Rovira i Virgili, la universitat tarragonina.

Vosaltres no teniu perquè saber-ho, però jo estic molt vinculada a terres tarragonines, d'una manera especial al Priorat, d'on venen un dels meus avis i les meves dues àvies i també la meva mare, del poble de Poboleda, que és per dir-ho així, "el meu poble", -encara que jo vaig néixer ja a Barcelona-; de Poboleda és d'on venen molts dels meus records d'infància, moltes arrels; els Martori, la meva família materna, hi estaven ja instal·lats a finals del segle XVI d'una manera documentada. D'altra banda sé que els Subirats venen també de terres tarragonines, i concretament del poble de Freginals, encara que en aquest cas no he pogut trobar els

rastres escrits, i només ho sé per tradició familiar. Que em concediu aquest doctorat contradiu aquella dita que sovint es manifesta com certa i que diu que “ningú no es profeta a la seva terra”, que de fet el que ens diu és que sovint els que ens son propers son els que menys ens valoren. Dons bé, està clar que en aquest cas no és així, atès que, encara que barcelonina d'origen, avui esteu reconeixent una persona amb clars orígens i vinculacions a aquesta terra.

1.

I ara que us he situat respecte dels meus orígens, he de passar a parlar-vos de mi, de la meva trajectòria acadèmica, dels temes que m'han interessat i d'allò que he anat fent al llarg dels anys de recerca i escriptura. Ho faré breument, donat que el Dr. Martí ja n'ha parlat en detall, però m'agradaria afegir alguns elements d'aquells que podem considerar propis de la “intrahistòria” intel·lectual d'una persona, d'aquells que només ella coneix. Cosa que no vol dir que siguin els més reals: sovint son les altres persones les que tenen més capacitat per escatir els fils de la trama d'una història, d'un pensament. Però crec que també la intrahistòria ens aporta alguna cosa.

Mireu, crec que la passió més forta de la meva vida ha estat la curiositat, les ganes de saber coses, d'entendre que és aquest lloc que en diem la vida i perquè és com és i les persones som com son. Vaig partir, en certa manera, de l'estranyesa: els estudis de filosofia que vaig fer a la Universitat de Barcelona durant els primers seixanta van accentuar, em sembla, aquesta tendència. La filosofia, almenys la que s'ensenyava en aquells temps a les universitats espanyoles, consistia, bàsicament, en una aproximació metafísica que divagava entre el ser i el no ser, i acabava

habitualment concloent que allò més lògic, més “esperable”, per dir-ho així, era el no ser, la no existència, el buit. Que allò que ens havia de sorprendre, justament, era el ser, que les coses fossin, existissin, com que existíssim nosaltres. Aquella metafísica de la negació, en certa manera tan propera a la buidor del pensament franquista, gairebé em va portar al nihilisme, en aquella edat en la que anem descobrint que hi ha una enorme distància entre les grans paraules i els comportaments humans. Per sort, però, vaig poder reaccionar i sortir d'aquell atzucac.

I vaig poder fer-ho perquè en acabar la llicenciatura tenia consciència de no saber res útil, i alhora de que la meva generació hauria de fer un gran esforç per esborrar la misèria material, moral i intel·lectual del franquisme i recuperar per a Catalunya un lloc escaient a Europa. Vagament, amb dificultat, començàvem a conèixer les esperances fallides de la generació anterior, la generació del nostres pares, anorreada per la guerra; i sabíem que calia recuperar el temps perdut, la voluntat de ser com a país, de refer la ciutat, la vida col·lectiva, la cultura, de recuperar la llengua. Per a tot això calia, però, tenir eines útils, no vaguetats metafísiques. Calia doncs sortir d'Espanya, anar a aprendre alguna cosa de profit. Vaig tenir la sort de poder fer-ho i d'anar a París a estudiar sociologia just en acabar la llicenciatura, l'any 1965.

Per què París? París era, en aquell moment, el nostre estranger més proper, i, en certa manera, més assequible. Anglaterra, Estats Units, quedaven encara massa lluny per a una parella jove -vaig marxar just en casar-me- sense diners ni beques, només amb moltes ganes de viure, de descobrir, de saber. Per què la sociologia? Dons bé, una mica per atzar. En aquell moment estava gairebé prohibida a Espanya, i allò que circulava amb el nom de sociologia no era sinó un conjunt dispers de vaguetats de

nou més vinculades a l'especulació filosòfica que a l'anàlisi de les societats reals. Però partint de la idea que jo volia adquirir eines per poder ser útil a la meva societat, la sociologia sonava bé, semblava poder oferir el conjunt de recursos que jo buscava. I és així com vaig canviar de direcció en els meus estudis i vaig anar a parar a la sociologia.

He de dir que inicialment aquest canvi em va costar. La filosofia, tal com jo l'havia conegut a la universitat de Barcelona era una disciplina pretensiosa, que s'ocupava de coses "importants", "transcendents", com el sentit de la vida, l'existència de Deu, etc. i no dels afers menors, quotidians, que afecten les persones en la seva vida diària. De manera que quan vaig començar a estudiar sociologia i vaig veure que hi havia estudis que preguntaven a la gent sobre si li agradava més la música o el cinema, si estava contenta amb la seva feina, sobre quantes criatures volia tenir, i qüestions similars, inicialment em va semblar d'una banalitat insuportable. Realment va ser com un rentat de cervell. Cal dir que en aquell moment predominava en la sociologia francesa el pensament sociològic nord-americà; molt ràpidament, però, a partir del 1966, hi va haver un gir conceptual molt fort, cap al marxisme en la versió estructuralista, que va tenir una gran influència en els que llavors érem la generació jove. Amb un conjunt d'altres elements procedents d'altres ciències socials també d'una gran originalitat, com per exemple els treballs de Foucault, de Levi Strauss, de Poulantzas, és a dir, d'un conjunt de científics socials extremadament brillants, connectats també a la renovació del punt de vista sobre la història a través del grup dels Annals, entre d'altres .

Va ser un moment molt intens i interessant del pensament sobre la societat, i jo vaig tenir la sort de viure'l de ple. Vaig tenir professors de

gran talla intel·lectual, com per exemple Bourdieu, Touraine, també Pierre Vilar, a qui anava a escoltar sovint, perquè ja coneixia la importància que tenia en la historiografia catalana i la seva renovació. I va ser així com vaig anar fixant els elements centrals dels que serien després els meus temes de reflexió i de recerca. L'educació, fonamentalment: la teoria de la reproducció de Bourdieu, i després també els treballs de Basil Bernstein, que aprofundeixen encara més en el que ell anomena "els codis de classe" m'han servit sempre, perquè, alhora, considero que van plantejar un problema que encara no hem pogut resoldre: el de com aconseguir la igualtat d'oportunitats educatives quan l'educació mateixa porta una empremta d'estils i de sabers vinculats a unes classes socials i no a unes altres. I és així com arribo al tema de les classes socials, també en gran part de la ma de Bourdieu i d'alguns dels seus texts fonamentals, com "la Distinció", que és tota una lliçó sobre el fet que les classes socials no responen només a diferències econòmiques, sinó que ens impregnen i són part de cadascú de nosaltres, visibles en la nostra pell, en el nostre capteniment, en la nostra manera de parlar, en la nostra ment. Un tema per a mi inacabable, que ha estat silenciats en els darrers quaranta anys per raons polítiques, però sobre el que he seguit treballant i escrivint i espero seguir-ho fent.

L'any 70 vaig tornar de París i vaig entrar a la universitat de Barcelona, i uns anys després a la UAB, que ha estat la meva universitat durant molts anys. Van ser èpoques de lluita política, amb pocs mitjans per la recerca. A partir de 1977 la lluita política va anar disminuint, a mesura que es va anar organitzant la democràcia al nostre país. Alhora, a partir del 76, el moviment feminista va adquirir una empenta que no tenia fins aquell moment i moltes de les dones investigadores ens vam posar a tractar de saber quina era la situació de les dones i per quines raons havíem estat

dominades i posposades durant gran part de la història. Llavors no en sabíem res; vam ser una generació sense mestres, en el sentit fort del terme, perquè tot l'esforç intel·lectual que s'havia fet durant la república havia quedat soterrat durant el franquisme. Jo havia treballat sobre aspectes educatius, i immediatament vaig pensar en utilitzar els meus coneixements sobre la transmissió cultural en l'educació per tractar d'entendre on érem les dones en termes educatius, per què i com havíem arribat a nivells educatius tan inferiors als dels homes, com estava la situació en aquell moment, etc.

3.

Així va començar, des del 76, la meva recerca feminista, centrada en els aspectes de l'educació. La primera cosa va ser la recerca numèrica: hi havia encara una gran diferència numèrica en l'accés de les nenes a l'educació i de les noies a la Universitat. Què passava a Catalunya, què passava a Espanya. Eren anys de dades confuses, ara ningú no ho recorda, però durant el franquisme les sèries estadístiques eren trencades sistemàticament amb canvis de criteris i de variables, i reconstruir una sèrie donava una feina considerable i no sempre s'aconseguia. Però els setanta ja eren anys de canvi, era el temps en que, a partir de la Ley General de Educación de l'any 1970, la majoria de les escoles espanyoles, que anteriorment eren escoles segregades per sexe, passaven a ser escoles mixtes. L'accés de les noies al batxillerat es va igualar amb l'accés dels nois i va créixer la presència de les noies a les universitats; encara minoritàries, és cert, però cada vegada presents en més Facultats. Alhora que jo hi començava a pensar, sorgien grups de mestres que, en diversos llocs d'Espanya, es preguntaven també si tractaven d'una manera

igualitària a nens i nenes, i que podien fer per millorar. La pregunta fonamental era: ara ja tenim gairebé a tot arreu escola mixta: vol dir això que l'educació és igualitària per a nens i nenes? Podem pensar que l'escola mixta satisfà totes les demandes de les dones? Calia començar a investigar a fons per trobar una resposta que permetés a les mestres saber si ho feien tot bé o hi havia elements discriminatoris per a les nenes i noies.

Vaig començar un conjunt de recerques que han constituït el fil més constant i consistent de la meva feina d'investigadora. M'hi van ajudar treballs que en aquell moment s'estaven fent a diferents països. A Anglaterra en primer lloc: els anys setanta van ser a Anglaterra extraordinàriament fecunds en relació al pensament i la recerca pedagògica, sobretot les recerques impulsades pel que es va anomenar la ALE, l'Autoritat Londinenca d'Educació, amb noms com els de Madeleine Arnot, Valerie Walkerdine i tantes altres. També recerques fetes a Itàlia, que en aquell moment vivia una gran efervescència intel·lectual, amb noms com els de Elena Bellotti, Laura Balbo, Chiara Saraceno, ... L'aportació nord-americana en termes de recerca feminista sobre l'educació va ser menor. Vaig passar un any als Estats Units i vaig aprendre molt sobre el moviment feminista, però no sobre l'anàlisi educatiu, en el que els mateixos investigadors, com per exemple Levin i Carnoy, dos grans sociòlegs de l'educació, confessaven que estaven per darrera del que s'havia fet a Europa uns anys abans.

Em sentia davant un repte: que passa amb l'escola mixta? És realment igualitària, com es tendeix a pensar, pel que fa a homes i dones? N'hi ha prou amb haver reunit en els mateixos centres a les criatures d'ambdós sexes i haver fet desaparèixer les assignatures que anteriorment eren

obligatòries únicament en les escoles de nenes? Alguna cosa em deia que no; quan tota la societat tracta d'una manera tan diferenciada a les persones en funció del seu sexe, el sentit comú ens diu que la seva formació també serà diferenciada, com ho ha estat tradicionalment en totes les societats. Les mestres, en les moltes trobades d'aquella època, em feien preguntes. Segur que discriminem, però com?

Al contrari que en èpoques anteriors, cap a l'any 80 les lleis educatives ja no imposaven la discriminació per sexes; alhora, s'anava estenen, entre el professorat, la idea de la igualtat de drets; recordo que en un dels treballs de recerca de l'època vaig entrevistar un bon nombre de mestres, tant dones com homes, preguntant-los si tractaven per igual a nens i nenes i si creien que calia tractar-los per igual. Totes i tots em van donar la mateixa resposta: si, els tracto de manera igualitària, què és com se'ls ha de tractar. L'excepció va ser una mestra que em va dir: "em sembla que els tracto igualment, però tal vegada se'm escapen coses que no controlo..." Cal dir que era una mestra excepcional.

Calia, doncs, descobrir un comportament no conscient, no expressat ni prescrits per les lleis educatives però presents en els hàbits, per veure també quines eren les seves conseqüències en l'educació dels nois i les noies. Vaig agafar el fil d'allò que ha estat anomenat "currículum ocult", i que consisteix precisament en descobrir tot el conjunt de formes de transmissió, en l'àmbit educatiu, que estan basats en hàbits i prejudicis presents en la societat i respecte als quals, en general, no s'ha format al professorat. Partint sempre del doble concepte de sexe/gènere, que ja als vuitanta s'anava generalitzant com una eina molt útil en l'anàlisi feminista, la hipòtesi és precisament que, com va dir la Simone de Beauvoir, "no naixem dones, sinó que ens fem dones". "Ens fem", però, no m'acaba

d'agradar perquè "ens fem" pot fer pensar que es tracta d'una evolució interna en la que la nena va descobrir el seu gènere perquè aquest es va desplegant dins seu, com sembla apuntar la teoria "queer" en aquest moment en parlar del "gènere sentit". I, al meu parer, aquesta és una interpretació totalment errònia de l'opinió de Simone de Beauvoir, que justament marca que no es tracta de cap essència innata, sinó de la transmissió social d'un model cultural.

Des d'el meu punt de vista, el que succeeix, efectivament, és que les societats han construït models de comportament diferenciats per als homes i per a les dones, -matisats també per la classe social i altres diferències característiques dels grups humans-. I son aquests models els que conformen els gèneres. A partir d'aquí, se'n fa una transmissió molt precisa, una transmissió que pot presentar diferències, és clar, en funció de l'època, el lloc i la classe social, però que té sempre una gran força, i va acompanyada de sancions molt dures en el cas que la criatura no accepti fàcilment adaptar-se al model que li és transmès. Per tant, ens fem dones, ens convertim en dones, perquè tot el nostre entorn ens obliga a ser-ho i ens transmet, des del moment del naixement, un conjunt de missatges diferenciats segons el sexe i destinats a inculcar-nos el gènere.

D'aquesta transmissió, però, no ens som conscients. Però per a poder canviar els gèneres, cal justament descobrir les formes d'aquesta transmissió, fer-la visible, i no solament en el cas del femení, sinó dels dos, el femení i el masculí. I com que es fa no d'una manera oberta i prescrita, segons regles que tothom coneix, sinó precisament mitjançant un conjunt de codis no identificats però, alhora, d'una gran precisió, calia fer recerca empírica, per identificar aquestes formes ocultes de transmissió dels gèneres i de la seva jerarquia.

La primera hipòtesi va ser que és a través del llenguatge com es transmeten un conjunt de normes diferenciades segons vagin dirigides a nois o a noies, i per comprovar-ho vaig començar a demanar a diverses escoles i diverses aules que em deixessin gravar. En aquell temps ho feia amb un magnetòfon, no teníem la possibilitat actual de gravar fàcilment amb un mòbil i de poder analitzar així no solament la paraula sinó també la imatge, els gests, les expressions del professorat segons es dirigeix a l'alumnat d'un o l'altre sexe. I és una llàstima, perquè estic convençuda que en el llenguatge no verbal hi ha també una extraordinària informació diferenciada que ens diria molt sobre els estereotips i prejudicis transmesos.

D'aquelles recerques en va sortir un llibre, Rosa y Azul, la transmisión de los géneros en la escuela mixta, que va ser un llibre molt citat, perquè era una recerca que ens deia molt sobre aquest currículum ocult ignorat i amarat de sexisme. Aquell llibre es va publicar fa més de 30 anys, i diverses vegades he intentat replicar-lo per veure si encara estem igual o si hem avançat, no tan en els grans principis sobre la igualtat, que és evident que han canviat com es pot comprovar en algunes enquestes sobre opinions, sinó en el retrocés dels estereotips i prejudicis sexistes. Lamentablement mai no he tingut els mitjans per refer aquella recerca, la metodologia de la qual vam incloure al llibre, justament perquè es pogués seguir replicant en el temps. És un suggeriment que deixo aquí per les i els estudiants que s'interessin pel tema, perquè fora molt útil per mesurar l'avenç real que s'ha produït en aquets trenta anys en relació al retrocés del masclisme.

Però l'anàlisi del llenguatge públic a les aules no esgota en absolut el tema; la transmissió dels gèneres es produeix en tots els àmbits i moments educatius, i cal analitzar-los separadament per poder anar

identificant-los. Vam començar a observar que passa amb els espais: qui els ocupa, qui els domina, i com els missatges del professorat i en conjunt els missatges i valors de tota la societat ordenen aquestes ocupacions i dominacions. De seguida vaig trobar evidències d'una gran diferència en l'ocupació dels espais i en l'ús que se'n fa: els nens son estimulats a moure-s'hi amb facilitat, a dominar-lo; les nenes son dissuadides de fer-ho i estimulades a la quietud i a la renúncia, entrenades al paper d'observadores del món dels homes. Aquestes pautes es manifesten ja des de la primera infància: ho vam poder comprovar quan vam tenir accés a les escoles bressol, és a dir, a l'observació de les criatures des dels quatre mesos fins als tres anys. Si en el primer i segon any de vida encara no es manifesta obertament la diferència, des del moment en que la criatura té un cert grau d'autonomia, la diferència en l'actitud queda clara. A tres anys nenes i nenes son capaços d'identificar el seu gènere, i dic el seu gènere i no el seu sexe perquè les raons que donen per afirmar que algú és nen o nena son típiques del gènere: "Te cabells llargs", etc. Entre tres i quatre anys els nens expressen ja el menyspreu per tot allò que se'ls ha dit que "és de nena", és a dir, sobre la diferència de gènere observada es basteix ja la jerarquia dels gèneres; les nenes no ho expressen, però ho manifesten de mil maneres, cedint l'espai o les joguines als nens, ... És fàcil pensar, a partir d'aquí, que es tracta d'una diferència de sexe, és a dir, d'actituds derivades de les diferències biològiques, com s'ha pensat sempre; el meu punt de vista és una mica diferent: no sabem si hi ha algun element en la diferència de comportament que es derivi de la diferència sexual; és probable que així sigui. Però el que sabem segur és que els missatges que se'ls transmeten, les expectatives que se'ls projecten, son gairebé antagòniques; i que quan, com en els darrers anys, disminueix la rigidesa de cadascun dels gèneres, i sobretot la del gènere femení, tendeixen a desaparèixer també moltes diferències de comportament. És a

dir, hi ha una forta pressió social perquè la criatura accepti el gènere que s'espera que tingui, i que no és espontani, almenys no per tothom, si tenim present que cal aquesta forta pressió per que ho accepti. Només si alguna vegada s'aconsegueix eliminar els gèneres podrem saber quina és la contribució de la diferència sexual a la diferència de comportaments que ara observem entre homes i dones.

L'anàlisi de la mobilitat de nens i nenes a les aules ens va conduir també a l'anàlisi del funcionament dels patis. Als anys vuitanta ja vam detectar que els nens, a totes les edats però d'una manera creixent a mesura que es fan grans, ocupen la centralitat i gairebé la totalitat dels patis amb els seus jocs, mentre les nenes estan pels racons, des dels quals participen amb rols passius en els jocs dels nens o simplement es converteixen en espectadores. En l'etapa en que vaig ser regidora d'educació de Barcelona i vaig visitar la gran majoria d'escoles de la ciutat em vaig adonar que no solament els nens ocupaven els espais en una proporció altíssima, sinó que els propis espais dels patis havien estat modificats passant a convertir-se, en una alta proporció, en pistes d'esports. I una vegada que el propi disseny de l'espai porta ja les marques d'una determinada activitat concebuda bàsicament com a masculina, es reforça encara l'ocupació masculina dels espais, que, en certa manera, ve ja prescrita en la disposició que aquests han pres.

L'anàlisi dels dispositius utilitzats en el sistema educatiu per transmetre els gèneres va seguir: anàlisi de llibres de text, de contes infantils, de material escolar, de proporció d'homes i dones en el professorat dels diversos nivells educatius, etc. La resposta a la pregunta inicial estava clara: l'escola mixta és totalment coeducativa? Netament quedava demostrat: no. Allò que s'ha produït és l'admissió de les dones en el model

d'escolarització masculí i la desaparició d'aquells aprenentatges que eren considerats exclusivament femenins, com la costura. Però la cultura, allò que es considera que és necessari transmetre a les noves generacions, segueix sent la mateixa, és a dir, una cultura androcèntrica, que ignora l'existència de les dones i de les seves aportacions a la societat, i per tant les manté invisibilitzades, és a dir, seguint la fórmula de Beauvoir, com un segon sexe.

A partir d'aquestes constatacions la pregunta havia de ser forçosament un altra: quines son les conseqüències sobre les noies el seu pas per aquest tipus d'institucions educatives? I, paral·lelament, i quines son les conseqüències sobre els nois? Perquè, després d'anys de treballar sobre l'escolarització de les dones i d'haver anat entenent totes les limitacions i pèrdues de llibertat que suposa la transmissió i imposició dels gèneres, ja quedava clar que la transmissió incloïa també la formació del gènere masculí, i que si bé el gènere masculí confereix un conjunt d'avantatges en totes les societats conegudes, en la mesura en que implica també l'assumpció d'un model de comportament rígid i exigit, suposa igualment un conjunt d'obligacions i en alguns casos de mutilacions psíquiques i manques de llibertat que poden ser molt nocives.

Vaig començar a interessar-me dons per un conjunt de fenòmens observables en gent jove. Hi havia un parell de fets que com a sociòloga em cridaven l'atenció: d'una banda, el fet que les dones joves, moltes d'elles amb brillants estudis i títols superiors, manifesten també sovint inseguretats i baixa autoestima. D'aquí sorgia una nova hipòtesi: en els aspectes formals, en el currículum acadèmic, les dones estan sent més exitoses que els homes, tenim un conjunt d'indicadors que ens ho mostren: menys fracàs escolar, menys abandó dels estudis universitaris,

menys temps per acabar-los, etc. Però en canvi, és a través del currículum ocult com adquireixen un conjunt d'hàbits i prejudicis que fan que malgrat l'èxit educatiu, segueixin sentint-se incapaces d'afrontar amb èxit diversos reptes professionals. És a dir, aquest caràcter androcèntric de l'educació crea un clar perjudici per a les dones, que repercuteix en molts aspectes de la seva vida personal.

El segon fet que em cridava l'atenció era encara més sorprenent: per quina raó l'esperança de vida masculina és inferior a la femenina, en una etapa en la que no hem viscut cap guerra? (Sabem que tots els grups socialment dominants tenen una vida més llarga que els dominats. Recordem, per exemple, que a Barcelona la diferència d'esperança de vida entre els barris més rics i els més pobres és d'uns 11 anys). Essent els homes el grup socialment dominant, com s'explica que la seva vida sigui més curta que la de les dones? És un fet que podem atribuir a la diferència sexual o hi ha components de caràcter social que poden explicar-ho?

No m'estendré aquí sobre els meus treballs sobre el gènere masculí; diré només que, efectivament, les diferències de mortalitat en funció del sexe son constatables des dels 3 anys, a partir dels quals la mortalitat masculina augmenta molt més ràpidament que la femenina; que aquestes diferències arriben al seu màxim a l'entorn dels 20-25 anys i s'arriben a situar en l'ordre de 1 a 3; i que quan veiem les causes d'aquesta sobremortalitat masculina, apareix el fet que és deguda en una proporció molt alta a conductes de risc per part dels homes, no a causes de defunció naturals. D'aquí la meva afirmació que la masculinitat, tal com és concebuda i prescrita en el moment actual, mata. Afirmació que es pot considerar exagerada o tendenciosa, però que, segons el meu parer i les

recerques que he anat fent, només es considera tendenciosa perquè hi ha un gran tabú social a l'entorn de la masculinitat dominant, que és concebuda com un model "natural" i alhora intocable. Malgrat que la seva conseqüència és d'un munt d'anys de vida perduts sense cap necessitat per als homes.

Segueixo treballant, en la mesura que m'és possible, sobre el model de masculinitat que es transmet a Catalunya a les noves generacions de nens; és un tema apassionant, encara molt desconegut. Però paral·lelament he iniciat un altra línia de treball sobre un aspecte que considero complementari, o, fins i tot, més central, però que per raons de dificultat d'obtenir material empíric he posposat durant molt temps. Em refereixo a l'estudi de la transmissió de la feminitat entre mares i filles. Tant que s'ha parlat de l'Edip, és a dir, de les relacions entre pares i fills, i en canvi la relació entre mares i filles ha estat tradicionalment una mena de tabú; en els darrers anys comença a haver-hi estudis que se'n ocupen, però encara son relativament pocs. I, de fet, de seguida vaig entendre perquè: perquè es tracta, clarament, d'una relació perversa.

Sé que utilitzar aquest terme pot semblar una exageració, o fins i tot una afirmació dictada per fets emocionals més que científics: és una recerca que estic desenvolupant en aquest moment i per tant no els puc presentar encara prou evidència empírica per a fer-ne la demostració. Només enumeraré, dons, el meu punt de partida: donada la situació d'inferioritat històrica de les dones i les característiques del gènere femení, que té variants segons els llocs i el temps però ha mantingut un conjunt d'elements invariants, l'educació d'una dona ha consistit tradicionalment en l'aprenentatge de la frustració, de l'obediència i l'acceptació d'allò que se'ls imposa. Alhora, el mandat de la mare i generalment el seu sentiment

és que la vida de la filla sigui el més feliç possible, perquè la filla és, en certa manera, la seva pròpia projecció cap al futur. Però “l’honor” de la mare, allò que fa que pugui ser qualificada com una bona mare, és aconseguir la transformació de la filla en “una dona”, és a dir, en un ser que renuncia al seu desig per treballar pel desig aliè, fins arribar a confondre’ls. Dos mandats, doncs, totalment contradictoris, que forçosament han de portar a unes relacions extremadament complexes entre mares i filles, perquè, en certa manera, estan situades en posicions estructuralment perverses, sigui quina sigui en cada cas la relació que s’estableix entre dues dones i la manera com resolen els seus enfrontaments.

Tenim proves evidents de com això s’ha desenvolupat, i es desenvolupa encara, en determinades cultures: les mutilacions de les filles, en moltes tradicions, no han estat només psíquiques, sinó físiques, i a vegades molt greus, com en el cas de les ablacions de clítoris, que ara són prou conegudes. No són les úniques: estic trobant material antropològic molt divers que mostra fins a quin punt s’ha exercit la crueltat sobre les nenes per tal d’obligar-les a acceptar aquesta posició secundària que la societat ha reservat a les dones. I com, molt sovint, aquests actes cruels i devastadors han estat duts a terme per part de les pròpies mares i àvies, de les dones de la família. Estic tractant d’entendre com s’han produït els canvis a través de la història, passant, per exemple, per la meua generació, la de les dones nascudes durant la postguerra, en la que encara la diferència de normes i de tracte eren molt explícits, malgrat que no s’arribés a la mutilació física com en altres cultures. I com ha canviat en els temps actuals: pels testimonis que estic recollint, sembla que hi ha hagut un canvi important en la transmissió de la feminitat de mares a filles, però això no vol dir que hagi desaparegut i que no segueixi tenint matisos

de perversió, de contradicció interna entre el paper maternal teòric, de protecció i potenciació màxima, i les accions reals, que segueixen marcant tot un seguit d'elements discriminatoris, però d'una manera diferent que en el passat. No estic encara en condicions d'anar més lluny en l'explicació d'aquests fenòmens, en els que estic treballant actualment; només els puc dir que, una vegada més, és un gran plaer per a mi endinsar-me en aquests temes, i concretament en aquest, en el que, en gran part, parteixo de la meva pròpia vivència de filla i de les converses posterior amb la meva mare per entendre la complexitat d'aquesta relació.

3.

A partir d'aquests recerques, especialment de les relacionades amb l'educació de nenes i nens, he tractat d'aportar un conjunt de propostes per veure com podem canviar elements androcèntrics en l'educació. Em voldria referir aquí concretament a un aspecte, atès que estem en l'àmbit universitari. En l'ensenyament universitari també hi és present el que anomenem "currículum ocult", i té manifestacions prou negatives. Però allò que és més important és el sexisme i l'androcentrisme que impregna la cultura universitària, i que fa que la majoria de disciplines prescindixin de l'existència de les dones o la considerin com un fet marginal, cosa que té conseqüències molt negatives per a les estudiants. La cultura acadèmica està impregnada d'androcentrisme, perquè ha estat construïda pels homes d'acord amb les seves necessitats i els seus desigs. Cal que aquesta cultura canviï, i es converteixi en andrògina, és a dir, integri els sabers de les dones i els sabers dels homes. Evidentment estic parlant d'una gran feina, d'una feina que s'haurà de dur a terme en diverses generacions. Una feina que s'ha de desenvolupar, al meu entendre, en un treball en xarxa molt coordinat en el que col·laborin diverses universitats i diversos països -una feina que hauria d'organitzar i dur a terme la Unió Europea, al

meu entendre, en coordinació també amb altres universitats del món-. I que s'ha de desenvolupar fonamentalment en tres direccions: la crítica en profunditat de tots els discursos acadèmics que reproduïxen la misogínia i els prejudicis contra les dones, començant pels grans filòsofs i els grans científics; la incorporació de les creacions de les dones en els àmbits científics, literaris, artístics, etc. que han estat silenciats i oblidats durant mil·lennis; i, finalment, la inclusió dels punts de vista, idees, necessitats i desigs de les dones com a elements cabdals en la conformació del patrimoni cultural comú de la humanitat que cal transmetre d'una generació a l'altra. Punts de vista, idees i necessitats que constitueixen un contrapunt cada vegada més necessari a la visió masculina sovint centrada en la lluita i l'enfrontament, mentre la visió femenina -no per naturalesa, sinó derivada d'una educació i unes tasques diferenciades durant mil·lennis- està més escorada cap a la reproducció i conservació de la vida, i, en aquest sentit, constitueix una necessitat urgent en el moment de civilització que estem vivint.

4. No voldria, finalment, defugir un tema important relacionat amb els canvis i debats que estem vivint i l'evolució dels gèneres, també com a indicació per a l'educació de com caldria entendre la coeducació i la transmissió dels gèneres i de la cultura que comporten a l'escola. Estem assistint, a través del fenomen "trans" a una situació en la que els gèneres sembla haver perdut el seu caràcter d'imposició de models socials en funció del sexe, i transformar-se en una opció personal que té l'origen en un sentiment individual que indicaria que s'és un home o una dona, no en funció d'unes característiques sexuals inscrites en els cossos, sinó en funció d'una pulsio personal no vinculada a la determinació biològica. Aquesta posició planteja un conjunt de problemes, entre els quals no és menor el fet que reafirma l'existència de dos gèneres com si es tractés de

models tancats, als quals s'han d'ajustar les persones que fan la tria, tant si és la considerada adequada en funció del seu sexe com si és la contrària. Enfront d'aquesta manera d'entendre l'evolució dels gèneres, el meu punt de vista és un altre: els gèneres han estat models imposats a les persones en funció del seu sexe, i el que ha aportat el feminisme és precisament la necessitat de lliurar-nos d'aquestes imposicions, per tal que les persones, homes i dones, puguin viure d'acord amb els seus desigs i necessitats, corresponguin o no aquests als models anteriorment assignats en funció del sexe. És a dir, crec que el que ens ha proposat sempre el feminisme, expressat o no en aquests termes, però visible en l'evolució de les demandes que ha plantejat, és la dissolució dels gèneres, dissolució que ha d'abocar a la seva desaparició.

Què vol dir la dissolució dels gèneres, ens podem preguntar? Dons bé, consisteix justament en desfer els models de comportaments, rols, aspectes, prescripcions, etc. assignats a homes o dones en funció del seu sexe, i acceptar que tots i totes podem accedir a tots els comportaments i rols del gènere que se'ns atribueix i també de l'oposat. És a dir, que tant si soc home com dona puc estudiar i exercir qualsevol tipus d'especialitat, que tant si soc home com dona em puc dedicar a les tasques característiques de la reproducció humana i de la llar, que tant si soc home com dona em puc vestir amb faldilles o pantalons, etc., sense que aquestes opcions resultin reprovables ni objecte de crítica per part de la societat, i encara menys que puguin ser sancionades. I tot això sense que s'hagi de produir un canvi de sexe que és sempre una distorsió de la naturalesa i, finalment, un propòsit destinat al fracàs, atès que allò que és més específic de la diferència sexual és precisament la funció concreta en relació a la reproducció humana, i aquest canvi de funció no es pot assolir -almenys de moment- mitjançant les intervencions mèdiques. Al meu

entendre, cal mantenir la classificació dels individus com a homes o dones en funció del seu sexe, que és la part invariable de les persones, inscrita en la seva dotació cromosòmica. I, a partir d'aquí, acceptar l'adopció de comportaments que ara atribuïm als gèneres sense les limitacions que aquests imposen.

Assolir la desaparició dels gèneres implica, sobretot, arribar a un nou estadi d'igualtat i llibertat per a dones i per a homes. D'igualtat perquè els gèneres han estat sempre en una posició desigual, jeràrquica, i aquest és l'origen de l'opressió damunt les dones. Mentre hi hagi gèneres diferenciats és molt probable que el gènere femení sigui considerat inferior, de manera que l'única manera d'arribar a la igualtat és precisament la desaparició dels gèneres com a models imposats en funció dels sexes. Però també llibertat: els gèneres han estat una mena de camisa de força per a moltes persones, que s'adaptaven malament a les prescripcions que la seva societat els imposava, i que no corresponien a les seves capacitats, possibilitats ni desigs. Eliminar aquesta "camisa de força" és arribar a un grau de llibertat individual que no tingui altre límit que el que imposa la ètica: "no fer mal a ningú i tampoc a tu mateix o mateixa". Un grau de llibertat que, que sapiguem, no ha estat encara mai assolit per la humanitat.

Ara bé, la dissolució dels gèneres implica, alhora, una revalorització de totes les pautes que constituïen el gènere femení; com a conseqüència del caràcter jeràrquic dels gèneres, la igualtat ha consistit, bàsicament, en obrir a les dones les possibilitats que oferia el gènere masculí, però no a la inversa. Assumir actituds o rols considerats propis de dones ha estat, en el passat, deshonorant per als homes, de manera que la igualtat s'ha concebut sobretot com una tendència a la masculinització de tota la

humanitat, cosa que, evidentment, ha creat nous desequilibris. La igualtat d'homes i dones no és només que les dones puguem accedir a feines anteriorment reservades als homes, sinó que el que han estat tradicionalment les característiques de cadascun dels gèneres es converteixi en una possibilitat universal, no limitada als individus d'un sexe determinat. És a dir, cal anar cap a una cultura andrògina, que sumi els perfils femenins i masculins que la humanitat ha viscut, i que deixi enrere una divisió sexual del treball que podem entendre com a necessària en el passat, però que avui no solament és innecessària sinó també perjudicial. Una cultura andrògina en la que cada individu pugui desenvolupar al màxim la seva personalitat, sense necessitat d'estar en conflicte amb el seu cos ni amb el sexe que li ha assignat la naturalesa.

Esperem poder assolir aquesta fase el més aviat possible, malgrat els múltiples obstacles que encara ens caldrà vèncer. Les universitats son institucions fonamentals per poder avançar per aquest camí i per legitimar uns canvis que cada dia son més urgents i necessaris.

Moltes gràcies per la vostra atenció.

